

Öğretici Metinler Bağlamında Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimine Bakış

A Perspective on Turkish Language and Literature Education in the Context of Instructional Texts

Sayfa | 1

İlyas YAZAR , Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, iyazar@gmail.com

Meltem ARABOĞA , Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, meltemaraboğa@gmail.com

Geliş tarihi - Received: 16 Ağustos 2023

Kabul tarihi - Accepted: 2 Ekim 2023

Yayın tarihi - Published: 28 Aralık 2023

Öz. İletişim kurma, anlama, anlatma, öğrenme gibi ihtiyaçlara sahip insan, sosyal bir varlık olarak anladıklarını ve öğrendiklerini öğretme, gelecek nesillere aktarma güdüsüne de sahiptir. Bu aktarım dil aracılığıyla sözlü olarak gerçekleşirken yazının sayesinde kalıcı hâle gelmiştir. Duygu, düşünce, istek ve olayların sözlü veya yazılı olarak anlamlı ve tutarlı bir biçimde ifade edildiği metinler iletişimin, kültürün, dilin ve edebiyatın nesillere aktarımında somut bir göstergesidir. Aynı zamanda dil becerilerinin (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) gelişiminde temel unsur olan metinler, alan yazında genel anlamda öğretici ve edebî metinler şeklinde değerlendirilmiştir. Türk dili ve edebiyatı eğitiminin en temel amacı da anlama ve anlatma becerilerini kazandırarak davranışlarda değişiklik oluşturmaktır. Bu becerilerin kazandırılmasında öğretici ve edebî metinler mihenk taşı görevinde yer almaktadır. Çalışmamızda Türk Dili ve Edebiyatı eğitiminde öğretici metinlerin yeri ve önemini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle öğretici metinler ele alınmış, daha sonra Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi öğretici metinler açısından incelenmiş, son olarak Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı (2018) kapsamında öğretici metinlerin ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıkları altında tür odaklı düzenlenen öğretim programı, ders kitaplarındaki metinler ve etkinlikler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, öğretim, öğretici metinler, Türk Dili ve Edebiyatı.*

Abstract. People with needs such as communication, understanding, explanation and learning have the motivation to teach what they understand and learn as a social being and pass it on to future generations. While this transfer took place verbally through language, it became permanent thanks to writing. Texts in which emotions, thoughts, wishes and events are expressed in a meaningful and consistent manner verbally or in writing are a concrete indicator of the transmission of communication, culture, language and literature to generations. At the same time, texts that are the main elements in the development of language skills (reading, writing, listening and speaking) are usually evaluated in literature as educational and literary texts. The most basic purpose of Turkish language and literature education is to create changes in behavior by gaining understanding and explaining skills. In our study, it is aimed to determine the place and importance of educational texts in Turkish Language and Literature education. For this purpose, first of all, the educational texts were discussed, then the teaching of Turkish Language and Literature was examined in terms of educational texts, and finally, the reflections of the educational texts on the secondary school Turkish Language and Literature textbooks were examined within the scope of the Turkish Language and Literature Curriculum (2018). Under the headings of reading, writing and verbal communication, the genre-oriented curriculum, texts and activities in the textbooks were examined.

Keywords: *Education, educational texts, teaching, Turkish Language and Literature.*

Extended Abstract

Introduction. Throughout human history, there has been a constant need for self-expression and communication of emotions and thoughts. This need has been fulfilled through various forms such as language, music, dance, body language, and visual arts like painting. Among these forms, language stands out as the most advanced means of communication. Language allows people to understand and convey emotions, thoughts, imaginations, and observations. It is a versatile and advanced system that utilizes common elements and rules of sound and meaning to transmit thoughts, emotions, and desires within a society.

Different scholars have offered their definitions of language. Some consider it as verbal expression, primarily using sound signs to express emotions, thoughts, and wishes. Others emphasize language as a system of vocal signs used to express ideas, highlighting its role in the formation of culture, civilization, and art. Language is seen as a social phenomenon that unites people and transmits cultural heritage. It is a living entity with its own rules, a hidden agreement system, and a social institution woven from sounds.

The development of written language emerged from early humans' oral language expressed through body language and sounds. Written language follows certain rules and forms, serving as the written form of oral language. It is highly effective and indispensable for communication, allowing events, thoughts, situations, and emotions to be conveyed and preserved for future generations. Written expression can be categorized as art-driven (literary) texts or non-art-driven (informative) texts, depending on the purpose of artistic expression or providing information. Different narrative styles are adopted in these texts based on the author's purpose.

Informative texts aim to provide information or teach a subject. They use concrete and real meanings of words, adopting a clear and fluent style. Ambiguity and interpretation are avoided, and scientific language may be used. The focus is on conveying knowledge and helping readers understand specific concepts or topics. These texts often follow a logical structure, using definitions, explanations, examples, and illustrations to clarify concepts.

Educational texts consider the target audience and their prior knowledge. They have clear learning objectives and may incorporate authentic examples, visual and multimedia elements, assessments, and up-to-date information. These texts aim to inform, educate, and empower readers by providing valuable knowledge and skills. Accessibility considerations ensure that the texts are accessible to individuals with disabilities. In summary, educational texts play a crucial role in formal education, self-study, and lifelong learning. They are tailored to specific audiences, have clear objectives, incorporate real-world examples and multimedia elements, and strive to provide accurate and current information while being accessible to all.

Method. This research utilized interrogative and interpretive document analysis, a qualitative research method, to address the research problem. Data collection involved purposeful sampling from the universe, aligned with the researcher's objectives, and the obtained data were analyzed using document analysis. The research focused on Turkish Language and Literature education as the universe, with instructive texts from the TDE curriculum serving as the sample. The sample included the Secondary Education Turkish Language and Literature Curriculum published in 2018, as well as the 9th, 10th, 11th, and 12th-grade textbooks approved by the Ministry of National Education (MEB) Education and Discipline Board (TTKB) from 2018 onwards.

Results. Educational texts are meaningful and coherent expressions that convey emotions, thoughts, desires, or events. They must meet specific criteria, including cohesion, consistency, purposefulness, acceptability, informativeness, appropriateness, and intertextuality. These criteria shape the structure and style of the text, which varies based on the author's purpose and message. Educational texts aim to enlighten, inform, and provide explanations, also known as informative or explanatory texts. The narrative style used depends on the purpose, with explanatory and argumentative styles common for teaching. These texts provide objective and concrete information, with a clear and understandable style. They are organized into introduction, development, and conclusion sections, often visualizing data through graphs, tables, and charts. Educational texts can be classified by genre, such as scientific, historical, and philosophical texts, as well as various literary genres. They can also be categorized based on function, such as sequencing, describing, problem-solving, cause-effect, and comparison. Additionally, they can be single-layered, multi-layered, or evidence-based, with multi-layered texts being more prevalent quantitatively.

Turkish language and literature education aims to develop comprehension and expression skills, bringing about changes in behavior. Language plays a crucial role in communication, self-development, and the transmission of social culture. Texts, both literary and instructive, are essential tools in acquiring these skills. Reading and listening help develop comprehension skills, while speaking and writing skills enable the expression of thoughts and emotions. Language is not only a means of communication but also the carrier of culture and the foundation of literature. Language and literature education are interconnected, using texts as tools and objectives. Literature serves both aesthetic and utilitarian purposes, providing knowledge in various areas. In Turkish language and literature education, texts play a central role from birth to death, meeting the needs for comprehension, expression, learning, and teaching. Literary texts are accompanied by instructive texts that serve teaching and informative purposes. Understanding different genres and forms of texts contributes to language and expression development.

Instructive texts play a vital role in Turkish language and literature education, aiding the development of comprehension and expression skills. These texts are used to enhance reading, listening, speaking, and writing abilities, enabling students to engage with organized expressions of thoughts and emotions. Language, as a means of social interaction, shapes culture, personality, and national sentiments. It is closely connected to literature, and both language and literature education rely on texts as tools and objectives. In addition to their aesthetic aspects, literature serves utilitarian functions by imparting knowledge in various areas. Texts are central to Turkish language and literature education, as they transmit culture and values, facilitate language skill acquisition, and foster desirable behaviors. The education process is lifelong, and texts fulfill the human need for comprehension, expression, learning, and teaching. In addition to literary texts, instructive texts provide teaching and informative purposes. Understanding different genres and forms of texts is significant in literature education, and the use of diverse texts allows for exploring variations in language and expression characteristics. Instructive texts in Turkish language and literature education not only develop language skills but also provide knowledge, promote critical thinking, and encourage cultural literacy and intercultural understanding. They expand students' horizons and contribute to their personal growth. With the advancement of technology, students have access to a wide range of instructive texts through digital resources and online platforms, enabling learning beyond the traditional classroom. Educators should select appropriate texts that align with the curriculum and cater to students' interests and needs, ensuring meaningful learning experiences. In

summary, instructive texts are essential in Turkish language and literature education, fostering language proficiency, critical thinking, and cultural understanding.

Discussion and Conclusion. Texts are fundamental tools in Turkish language and literature education, playing a crucial role in developing students' intelligence and language skills. The Turkish Language and Literature (TDE) curriculum focuses on various genres of texts, including poetry, narrative literary texts, drama, and informative texts. Informative texts have a significant presence in the curriculum, with a higher proportion compared to literary texts. Different types of informative texts are included at each grade level, covering a range of topics and events.

The curriculum integrates informative texts into reading, writing, and oral communication activities, allowing students to comprehend, analyze, and appreciate the distinctive features of each genre. Informative texts also serve as models for writing, helping students understand the characteristics and structures of different text types. Oral communication activities, such as debates and open forums, provide opportunities for students to present and discuss informative texts, fostering critical thinking and persuasive speaking skills. While informative texts are emphasized, the curriculum also recognizes the importance of literary texts in language and literature education. Literary texts offer avenues for creativity, imagination, and cultural understanding.

In conclusion, informative texts play a vital role in the Turkish Language and Literature curriculum, enhancing language skills, critical thinking, and information literacy, while literary texts provide unique opportunities for artistic appreciation and cultural exploration.

Giriş

İnsanoğlu her dönem kendini ifade etme, duygu ve düşüncelerini aktarma ihtiyacı hissetmiştir. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu ihtiyaç; dil, müzik, dans, beden dili, resim gibi güzel sanatları da oluşturan araçlarla giderilmiştir. Bu araçlar arasında en gelişmiş iletişim aracı ise *dildir*. İnsanların duygu, düşünce, hayal ve gözlemlerini anlama ve aktarmada kullanılan dil ile ilgili pek çok tanımlama yapılmıştır. Aksan tarafından (2007: 55) “*Düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, gelişmiş bir dizge...*” şeklinde ifade edilen dil, toplumsal bir varlık olarak ortak dil/ortak kültür düşüncesi üzerine dayandırılmıştır. Gençan ise dili yalnızca sözlü ifade bağlamında düşünmüş, “*duygu, düşünce ve dileklerimizi anlatmaya yarayan imlerin, daha çok ses imlerinin, hepsine verilen ad*” olarak tanımlamıştır (akt. Topbaş 2020: 9)

Banguoğlu “*insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları sesli işaretler sistemi...*” olarak tanımladığı dili, en mükemmel anlatma vasıtası şeklinde vurgulamıştır. Aynı zamanda dil ile düşünce ilişkisine dikkat çeken Banguoğlu, düşünce ve duyguyu geliştiren bu sebeple toplumların ilerlemesinde önemli rol oynayan dili kültür, medeniyet ve sanatın oluşumunda temel olarak ifade etmiş; kültür, din ve sanatı dile dayandırmıştır (Banguoğlu 2015: 9-10). Genç’e göre toplumsal bir olgu olarak milleti birleştiren ve kültürel mirası aktarmada önemli bir unsur olan dil, “*insanların düşünce, duygu ve hayallerini anlatmak için kullandıkları sese dayanan bir sistemdir*” (Genç 2014: 40). Ergin bu tanımlamaları kapsayan, dilin pek çok işlevini bir arada veren tanımıyla dili, “*İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendine has kuralları olan ve bu kurallar içinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli anlaşmalar sistemi ve seslerden örülmüş sosyal bir müessese...*” olarak ifade etmektedir (Ergin 1993: 3).

İlk insanların beden dili ve sesler aracılığıyla yarattığı sözlü dil, yerini önce mağaralara çizilen duvar resimlerine daha sonra ise tarihî devirlerle beraber yazılı dile bırakmıştır. *Yazılı dil* Aksan’ın ifadesiyle “*bir geleneği, kendine özgü kuralları, biçimleri olan*”, sözlü dilin belirlenen birtakım kurallar ve biçimler aracılığıyla yazıya geçirilmiş hâli olarak adlandırılmaktadır (Aksan 1979: 84-86). Gündüz ise konuşmak kadar etkili ve vazgeçilmez bir iletişim aracı olan yazılı dilin kalıcılığına vurguda bulunmuştur.

Aktaş ve Gündüz (2018: 164)’e göre “*...her türlü olay, düşünce, durum ve duyguları, dili en güzel şekilde kullanarak, belli bir plan dâhilinde başkalarına ve yarınlara ulaştırmaya, böylece kalıcılığını sağlamaya fırsat veren bir araç...*” olan yazılı anlatım, diğer bir deyişle sözlü dilin yazılı hâle getirilmesi demektir. Temelde nazım ve nesir olmak üzere iki koldan gelişen yazılı anlatımın amacı duygu, düşünce ve gözlemleri geçmiş bilgilerden yararlanarak doğru ve etkili biçimde aktarmaktır. Bu bakımdan kimi zaman bilgi verme ekseninde kimi zaman ise sanat yapma amacıyla oluşturulan yazılı anlatım metinleri, sanat amacı güden (edebî) metinler ve sanat amacı gütmeyen (öğretici) metinler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu metinlerde yazarın anlatma amacına uygun olarak anlatım tarzları (açıklayıcı, tartışmacı, betimleyici, öyküleyici) benimsenmektedir. Yazının hangi amaçla, nasıl ifade edileceğinin belirlenmesiyle dilin kullanımının önem kazanmasıyla günlük dil, bilimsel dil, edebî dil gibi tanımlamalar ortaya çıkmaktadır.

Öğretici (bilgilendirici) diğer bir ifadeyle düşünce merkezli metinlerde, anlatım amacı bir konu hakkında bilgi vermek veya o konuyu öğretmektir. Bu bakımdan yazarın dili nesnel özellikler barındırmaktadır. Kelimelerin gerçek ve somut anlamlarda kullanıldığı, gündelik dile dayanan bu tür metinlerde akıcı ve açık bir üslup benimsenmektedir. Öğretici metinler anlam karmaşasına ve yoruma sebebiyet vermeyecek bir dille yazılmaktadır. Bu metinlerde hayal gücü ve çağrışım bulunmamakta, üslup kaygısı gözetilmemektedir. Ayrıca bir bilim dalı ile ilgili metinlerde terim anlamın ağır bastığı, bilimsel dilin kullanıldığı görülebilmektedir. Ancak bilimsel metinler de amacı doğrultusunda öğretici metinlerin içerisinde yer almaktadır (Akyol 2006: 16- 23).

Sanat kaygısı güden edebî metinlerde ise yazarın amacı okuru etkilemek, estetik zevk uyandırmaktır. Bu metin türlerinde ifadenin okuyucuya göre anlam kazandığı edebî dil kullanılmaktadır. Kelimelerin gerçek anlamının dışında mecazî, çağrışımsal ve imgesel özellikleri kullanılmaktadır. Diğer yandan “Neler çeker bu gönül, söylesem şikâyet olur” dizisinde görüldüğü gibi kelimeler, gerçek anlamı ile kullanılsa da şairin muhayyilesinde yarattığı çağrışımlar, birlikte kullanılan kelimeler estetik bir terkip oluşturarak edebî dili yaratmıştır. Bu bakımdan bilgilendirici, düşünce metinlerinde dil nesnel, statik, fikrî, herkes için geçerli iken sanat metinlerinde dil öznel, şahsî, canlı, çağrışımsal ve duygusaldır (Akbayır 2006: 34-36; Önal 2008: 27- 29).

Dil; insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesinin, bilgi sahibi olmasının, iletişim kurmasının yanı sıra edebiyatın aracı ve malzemesidir. Terim olarak edebiyat “*olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın, gökçe yazın*” anlamlarına gelmektedir (TDK). Önceleri şifahi, yazının icadıyla beraber sözlü edebiyatın yanında yazılı olarak da gelişen *edebiyat*, estetik kaygı ile hareket ederek güzellik duygusunun gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. *Kelimeleri kullanma sanatı* olarak da ifade edilen, gücünü ve zenginliğini sürekli gelişip değişen sözden alan yazın, Çetişli'nin ifadesiyle (2006: 76) “*dille yapılan güzel sanat dalı*”dır. Güzel ise “*derin hisler uyandıran duygu, düşünce ve hayallerin dil aracılığıyla güzel, etkili ve belli bir şekil içerisinde anlatımı*” şeklinde bir tanım yaparak edebiyatın estetik kaygı gütmesini de vurgulamıştır (Güzel 2006; Koç 2015: 111). Dile dayanan, dille yapılan sanat olarak edebiyat, toplumun dil zenginliğini, hassas noktalarını ve çatışmalarını, ortak değer ve millî çizgilerini yansıtmaktadır. Bu bakımdan toplumun kültürel, siyasal ve toplumsal duruşu, zihniyeti, dünyayı kavrayış biçimi; edebiyat metinlerinde ortaya çıkmaktadır (Genç 2014: 41).

Tanımlardan hareketle edebiyatın duygu ve düşünceleri yansıtmada dili kullandığı, estetik kaygı gözetilen bir sanat olduğu, sözlü veya yazılı olarak geliştiği görülmektedir. Diğer yandan sözlü ve yazılı kültür öğelerini yaratan canlı bir varlık olan dil, edebiyatın malzemesi konumundadır. Bu yönüyle de iç içe yer alan edebiyat ve dil, birbirinden ayrılmaz kavramlardır. İnsanın duygu, düşünce ve eylemlerini konu alan dil ve edebiyat, bireye estetik bakış açısı kazandırmayı; onun okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlarla ana dili öğrenmekle başlayan dil eğitimi, temel eğitim süreciyle beraber planlı ve amaçlı bir öğretime dönüşmekte, ortaöğretimle birlikte edebiyat eğitimi de kapsamaktadır. Bu bakımdan ortaöğretim (9, 10, 11, 12. sınıf) seviyesinde Türk Dili ve Edebiyatı (TDE) dersi çerçevesinde dil-edebiyat eğitimi ve öğretimi verilmektedir (Aksan 2007: 55; Banguoğlu 2015: 9-10; Ergin 1993: 3; Topbaş 2020: 9-11).

TDE eğitim ve öğretiminde en önemli unsur *metindir*. Okuma-yazma-dinleme-konuşma becerileri üzerine temellendirilen TDE öğretiminde kazandırılmak istenen değerler, beceriler ve kazanımlar, metinler aracılığıyla öğrenciye sunulmaktadır. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te "*bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü, tekst; basılı veya el yazması parça, tekst*" olarak tanımlanan, temelde nazım ve nesir olmak üzere ikiye ayrılan metin kavramında tür, amaç, söylem ve tip bakımından farklı tasniflerin yapıldığı görülmektedir. Başlangıçtan günümüze kadar pek çok araştırmacı tarafından da tercih edilen, metinler arasındaki ana farklılıkları hedef alan *öğretici(bilgilendirici), öyküleyici(anlatmaya bağlı) metinler, tiyatro ve şiir* sınıflandırması alan yazında daha yaygın kullanılmaktadır (Aktaş 2009: 190; Müldür ve Çevik 2019: 142, Müldür ve Şimşek 2020: 845; Topbaş 2020: 13-15).

Metin türleri kalıplaşmış kurallarla belirlenen yazı formları değildir. Bununla birlikte zaman içinde değişen ve gelişen edebiyatın getirisini olarak metin türleri de çeşitlilik göstermektedir. Bir yandan yeni türler oluşurken diğer yandan var olan bir tür zamanla kaybolmakta veya yeni bir yapı kazanmaktadır. Kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayan metin türlerini bir kalıba sığdırmaya çalışmak, eserin edebî değerinin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu bakımdan öğretici metinler olarak sınıflandırılan metin türleri, üslubuna ve estetik değerine göre edebî metinler grubuna dâhil edilebilmektedir.

TDE eğitim ve öğretiminde hem araç hem de amaç olarak bulunan metinlerin, öğretim programında belirlenen genel ve özel amaçlara, kazanımlara, kök değerlere, beceri ve yetkinliklere uygun olması gerekmektedir. Söz konusu kavramlar, metinler ve etkinlikler aracılığıyla her üniteye her konuya yerleştirilmiştir. TDE öğretim programında metinlerin seçiminde dikkat edilmesi gereken özellikler de ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dil eğitim ve öğretimi, edebî eserler üzerinden ele alınmış; ayrıca dil bilgisi kuralları verilmemiştir. Bu bakımdan okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıkları altında yapılandırılan TDE öğretim programında dil bilgisi, okuma başlığı altında verilen metinler, bu metinlere bağlı olarak geliştirilen etkinlikler ile yazma ve sözlü iletişim başlıklarındaki alıştırmalar yoluyla öğrenciye sunulmuştur (MEB 2018: 4-12; Göksu 2021: 19-71).

Araştırmamızda TDE eğitiminde öğretici metinlerin yerini ve önemini belirlemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda literatür kapsamında öğretici metinler ele alınırken TDE eğitimi ve TDE öğretim programı öğretici metinler bağlamında incelenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde öğretici metinler bağlamında Türkçe dersi üzerine pek çok makale, kitap bölümü, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yazıldığı görülmektedir. Öte yandan yazma becerisi, değerler eğitimi açısından öğretici metinlerin incelendiği araştırmalar da bulunmaktadır. TDE dersi kapsamında ise öğretici metinleri dolaylı yoldan ilgilendiren metin türleri araştırmaları ve 21. yüzyıl becerileri bağlamında metin incelemeleri dikkat çekmektedir. Doğrudan TDE eğitiminde öğretici metinleri araştıran bir çalışma görülmemektedir. Dolayısıyla araştırmamız TDE dersi öğretim programı bağlamında öğretici metinlerin yerini ve önemini belirlemesi açısından literatürdeki eksikliği giderecektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Sayfa | 9

Araştırmamızın amacı doğrultusunda incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı ve yorumlayıcı olan *nitel araştırma modeli* kullanılmıştır. Sayısal veri ve istatistiklere daha az, sözlü ve nitel analizlere daha çok başvurulmuş nitel araştırmalarda, nasıl ve niçin sorusuna cevap aranmaktadır.

Nitel araştırmalarda olduğu gibi araştırılan problemin miktarı, sayısı veya yoğunluğundan ziyade problemin ölçülemeyen yönlerine yönelen nitel araştırma yöntemleri, problemin nasıl ve ne şekilde olduğuyla ilgilenmektedir. Nitel araştırmalar yeni kurmlar oluşturması, davranış ve olayları yorumlaması, eğitim araştırmalarının hedef kitlesi olan öğretmen ve öğrencilerin araştırma sonuçlarını doğrudan kullanabilmeleri açısından eğitim alanına da katkı sağlamaktadır (Işıkoğlu, 2005, s. 159-162).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Nitel araştırma yöntemlerinde olasılıklı olmayan amaçlı örneklem yöntemi sıkça kullanılmaktadır. Araştırmacının amacı doğrultusunda evrenden seçerek oluşturduğu bu örneklem türüne amaçlı örneklem denilmektedir. Probleme uygun unsurların seçildiği amaçlı örnekleme araştırmacının yargıları önemlidir. Örneklemin evreni temsil etmesinden ziyade araştırma konusunu ve amaçlarını yansıtması gözetilmektedir (Şimşek, 2018, s. 121; Karataş, 2015, s.70-71). Araştırmamızın evrenini Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi oluştururken örneklemini TDE öğretim programında yer alan öğretici metinler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Nitel araştırma yöntemlerinde gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ve doküman inceleme yöntemleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Karataş, 2015, s. 69). Yazılı, basılı ve elektronik belgelerin derinlemesine ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak sağlamayan doküman analizi, araştırmalarda tek başına kullanılabileceği gibi elde edilen bulguların geçerliği ve güvenilirliğini sağlama açısından farklı veri toplama yöntemleri ile de kullanılabilir (Karataş, 2015, s. 72; Kırıl, 2020, s. 173-176).

Çalışmamızda veri toplama yöntemlerinden *doküman analizi* kullanılmıştır. Doküman incelemesinde belli bir amaca yönelik kaynakları araştırma, bulma, okuma, not alma ve analiz etme işlemlerini kapsamaktadır. Eğitim alanında eğitim programları, ders içerikleri ve eğitim uygulamaları doküman analizi yöntemiyle incelenebilir (Sak vd., 2021, s. 230-232).

Araştırmada örneklemini temsil eden, 2018 yılında yayınlanan Ortaöğretim (9, 10, 11, 12. Sınıflar) Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı ile Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından 2018 ve sonrasında kabul edilen 9, 10, 11, 12. sınıf seviyelerinde ders kitapları araç olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan çalışma materyali olan TDE ders kitapları Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1.
Çalışma materyalleri olan TDE ders kitaplarına ait bilgiler.

Sınıf Seviyesi	Yayın Yılı	Yayınevi	Yazar/Editör	Metin içi kısaltması
9. Sınıf	2021	MEB Yayınları	İfakat YÜCEL Mahmut TÜRKYILMAZ Selim SAĞIR	MEB9
	2022	Öğün Yayınları	Merve AKYOL Şükran KARACAN SONDUK Aysun TAŞKAPI	Öğün9
10. Sınıf	2021	MEB Yayınları	Hayati KOCA (Ed.)	MEB10
	2022	Düşler Yayıncılık	Cafer YILDIRIM	Düşler10
11. Sınıf	2021	MEB Yayınları	İfakat YÜCEL Mahmut TÜRKYILMAZ Selim SAĞIR	MEB11
	2021	Gezegen Yayıncılık	Murat TETİK Ali Asker OVA	Gezegen11
12. Sınıf	2021	MEB Yayınları	Hayati KOCA (Ed.)	MEB12
	2022	Ordinat Yayınları	Halil BATUR Osman ELBAY	Ordinat12

Verilerin Analizi

Nitel araştırma yönteminde veriler gözlem, görüşme ve dokümanlar aracılığıyla toplanırken verilerin analizinde betimsel analiz, içerik analizi, söylem analizi ve doküman analizi gibi teknikler kullanılmaktadır (Şimşek, 2018, s. 88-91; Karataş, 2015, s. 63-64). Çalışmamızda verilerin analizi için *doküman analizi* kullanılmıştır. Öncelikle öğretici metinlerin literatürdeki yeri incelenmiş, ardından Türk Dili ve Edebiyatı eğitim-öğretiminde öğretici metinlerin yansımaları araştırılmıştır. TDE öğretim programı ve ders kitapları öğretici metinler kapsamında incelenerek elde edilen sonuçlar doküman analizi yöntemiyle sunulmuştur.

Bulgular

Öğretici Metinler ve Türleri

Duygu, düşünce, istek ve olayı sözlü veya yazılı olarak anlamlı ve tutarlı bir biçimde ifade etme aracı olan harften paragrafa bir bütün olarak anlam ifade eden metin; dilin ve iletişimin somut bir ifadesidir. Bir dilsel ürünün metin olarak adlandırılabilmesi için bazı ölçütlere uyması gerekmektedir. De Beaugrande ve Dressler (akt. Coşkun 2005: 45-48) bu ölçütleri 7 başlıkta toplamıştır: *Bağdaşlılık* metindeki kelime, cümle ve paragraf yapılarının birbirine bağlanma durumlarını ifade etmektedir. Dilsel ifadelerin, yapıların mantıksal çerçeve ve düzende oluşturulması *tutarlılık* kavramıyla yansıtılmaktadır. *Amaçlılık*, yazarın anlatmak istediği ya da vermek istediği mesajı amacına uygun olarak okura iletebilmesidir. Yazarın vermek istediği duygu, düşünce veya mesajı hedef kitleye uygun olarak ortaya koyabilmesini *kabul edilebilirlik* başlığı yansıtmaktadır. Bir metnin ilgi çekici olabilmesi için eski ve yeni bilgileri dengeli olarak bulundurması gerekmektedir. Bu sebeple

bilgilendiricilik başlığı önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. *Duruma uygunluk* kavramı metnin konusu, hitap ettiği kitle, sunulduğu yer ve durum, ulaşmak istediği amaca ve metin türüne uygun bir şekilde anlatım yapılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer başlık ise *metinler arasılık* kavramıdır. Bir metnin kendisinden önce yazılmış metinlerle şekil, içerik veya yapı bakımından az-çok, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmesi anlamına gelmektedir.

Sayfa | 11

Metindeki iletişimi somut kalıplar hâlinde gösteren, kurucu ilkeler olarak da nitelendirilen bu ölçütler, daha çok metin merkezli olan bağdaşıklık ve tutarlılık ekseninde oluşmaktadır. Her metin farklı bir yapı oluşturmakta, bu yapı yazarın amacına ya da vermek istediği mesaja göre değişmektedir. Yazarın anlatım amacı metnin yapısını, boyutunu, düzenleniş ve anlatım biçimini, dil ve üslubunu oluşturmaktadır (Güneş 2013: 1-2). Bu açılar göz önüne alındığında metinler türlere ayrılmaktadır. Sözlü olarak aktarılanlara sözlü metin, yazılı olanlara yazılı metin ve grafik, şekil, resim gibi görsel araçlardan oluşanlara görsel metin denilmektedir. Metinler yayınlanma yeri (gazete çevresinde gelişen türler gibi), yazılış biçimi (düz yazı, şiir gibi), sunulan bilginin kaynağı (gerçek yaşam veya kurgu) gibi ölçütlere göre de sınıflandırılabilir (Topbaş 2020: 25-26).

Cemiloğlu (2003: 48) yazar veya şairlerin bir olayı, düşünceyi ya da duyguyu ele alarak metinler meydana getirdiklerini ifade edip olayı temel alan, düşünceyi temel alan ve duyguyu temel alan türler olmak üzere metinleri üç grupta ele almıştır. Aktaş ve Gündüz (2018: 243-244) metinleri anlatma esasına bağlı, dramatik, lirik ve öğretici metinler olarak sınıflandırmıştır. Genç ise metin türlerini edebî (sanatsal/kurmaca) ve öğretici (basit/kullanılabilir) ayrımına tabi tutmuştur. Bu gruplandırmalar sonucunda metinlerin sınıflandırılmasında önemli olan ölçütün, metnin yazılma amacı olduğu görülmektedir.

Araştırmamızda ele aldığımız metin türü ise okuyucuyu aydınlatmak, düşündürmek; bir konu hakkında bilgiler vermek, açıklamalar yapmak amacıyla yazılan öğretici metinlerdir. Literatürde öğretici metinler için bilgilendirici ya da açıklayıcı metinler ifadesi de kullanılmaktadır. Yazarın anlatım yapma amacına, vermek istediği mesaja göre kullandığı anlatım tarzı değişmektedir. Bu bakımdan öğretme amacı güdülen metin türlerinde daha çok açıklayıcı ve tartışmacı anlatım kullanılmakla beraber diğer anlatım tarzlarından da yararlanılmaktadır.

Aktaş ve Gündüz'ün ifadesine göre (2018:261) "...okuyucuya bilgi vermek, onun görüşlerini ve yerleşik düşüncelerini değiştirmek veya güçlendirmek ya da öğüt vermek..." gayesi olan metinler öğretici metinler olarak adlandırılmaktadır. Sanat yapma amacının bulunmadığı öğretici metinlerde, yazınsal türlere göre verilmek istenen mesaj tektir. Aynı zamanda dilin kullanımı da tek yönlüdür. Kelimeler gerçek ya da terim anlamları temel alınarak kullanılır; duygusal veya çağrışımsal özellikler barındırmazlar. Bu sebeple öğretici metinlerde yazınsal türlerde olduğu gibi anlam kişiden kişiye değişmez. Dilin tek yönlü kullanılmasına bağlı olarak anlam ve dolayısıyla verilmek istenen mesaj da tek yönlüdür. Nesnel ve somut bilgilerin yer aldığı bu metin türünde açık, akıcı ve anlaşılır bir üslup benimsenmektedir. Giriş, gelişme ve sonuç bölümleri şeklinde düzenlenmekte, somut ve sayısal veriler genellikle grafik, tablo ve çizelgeler aracılığıyla görselleştirilmektedir. Anlatımı güçlendirmek için sayısal verilerden yararlanma dışında örneklendirme, karşılaştırma, sınıflandırma, kanıtlama, tanımlama gibi düşünceyi geliştirme yolları kullanılmaktadır (Akbayır 2006: 16; Topbaş 2020: 38-39).

Alan yazında öğretici metinlerin bir diğer sınıflandırması ise tür temelli yapılmıştır. İşlenen konunun ele alınış şekli, anlatım tarzı ve üsluba bağlı olarak farklı türleri oluşmuştur: Bilimsel, tarihi ve felsefi metinlerin yanı sıra makale, eleştiri, deneme, fıkra/köşe yazısı, sohbet(söyleşi), röportaj, gezi yazısı, anı(hatıra), günce(günlük) ve biyografi/otobiyografi öğretici metin türlerindedir. Gezi yazısı, anı ve günce türleri, kurmaca olmaları ve estetik gaye taşımaları itibariyle yazınsal metinler kategorisinde de değerlendirilmektedir. Ayrıca sempozyum, açık oturum, mülakat, röportaj gibi sözlü türler ve dilekçe, tutanak, mektup, özgeçmiş gibi belirli formlarda yazılan türler de öğretici metinler kapsamında değerlendirilmektedir.

Öğretici metinler işlevleri bakımından da sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Düşünceyi geliştirme yolları kullanılarak içeriği düzenlenen ve işlevleri bakımından sınıflandırılan öğretici metinler Meyer tarafından *sıralama, tanımlama, problem çözme, neden-sonuç ve karşılaştırma* olmak üzere beş grupta ele alınmıştır (akt. Müldür ve Şimşek 2020: 846). Bilgilendirici metinlerin tek katmanlı, çok katmanlı ve kanıt temelli olmak üzere üç sınıfta değerlendirildiği araştırmada ise bu metin türlerinin ders kitaplarındaki örnekleri incelenmiştir. İncelenen metinler doğrultusunda birden çok duyuya (görme, işitme, duyma vs.) hitap eden çok katmanlı metinlerin nicel olarak fazla olduğu belirtilmiştir (Bal ve Ünlü 2022: 209).

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Öğretici Metinler

Bireyin iletişim kurma, öğrenme ve öğretme, eğitme ve eğitime gibi varlık sebepleri ve ihtiyaçları, onun hem kendisini geliştirmesini hem duygu ve düşüncelerini ifade etmesini hem de anlama ve çözümleme becerilerini geliştirmesini sağlamaktadır. İnsanoğlunun doğal olarak gelişen bu varlık sebepleri ve ihtiyaçları, dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bireysel ihtiyaçları gidermenin yanı sıra dil, toplumsal kültürü oluşturmada ve aktarmada da en önemli unsurdur. Tüm bunları iletişim süreci ile dil meydana getirmektedir. Bu sebeple kişinin anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesi öncelikli ve önemlidir.

TDE eğitiminin temel amacı da anlama ve anlatma becerilerini kazandırarak davranışlarda değişiklik oluşturmaktır. Anlama, okuma ve dinleme sürecinde verilen mesajın algılanmasıyken anlatma ise konuşma ve yazma aracılığıyla duygu ve düşüncelerin aktarılma becerisidir. Sözü edilen becerilerin kazandırılmasında, yaşanan toplumdaki dil kullanımının öğretilmesinde, dil zevkinin geliştirilmesinde ve eleştirel okur yetiştirmede en önemli araç metinlerdir (Müldür ve Şimşek 2020: 844).

Sosyal bir etkileşim aracı ve canlı bir varlık olarak dil; kültürün taşıyıcısı, iletişimin aracı, kişiliği geliştiren unsur, millî duyuş ve düşünceyi oluşturan öge, eğitim ve öğretimi gerçekleştirmede kullanılan araçtır. Bir diğer önemli özelliği ise edebiyatı teşkil eden malzeme olmasıdır. Çetişli (2006: 79) "*dilde hayat bulmuş/bulan bir güzel sanat dalı*" şeklinde tanımladığı edebiyat sanatının somut hâlini ise edebî metin olarak ifade etmiştir. Dil, edebiyata; edebiyat dile bağlı olduğundan edebiyat ve dil eğitimi de birbirlerine bağlıdır. Ortak noktaları, diğer bir deyişle bağları araç ve amaç olarak metni kullanmalarındır. Güzeli, estetik olanı bulma amacı taşıyan edebiyat, estetik haz vermenin ve estetik bakış açısı kazandırmanın yanı sıra faydacı işlevlere de sahiptir: Edebiyat tarihi, teorisi, sosyolojisi, dil

bilim gibi alanlarda bilgiler verebilir. Kısacası kültür ve değer aktarımında, dil ve edebiyat öğretiminde, beceri ve davranışların kazandırılmasında TDE eğitiminin aslı unsuru metinlerdir.

Öğrenciler, duygu ve düşüncelerin düzenli ve planlı bir şekilde ifadesi olan metinler aracılığıyla eğitim-öğretim sürecine dâhil olup etkileşime geçerler. Okuma ve dinleme bu etkileşim sürecinin başlangıcında anlama becerisi açısından oldukça önemlidir. Okuyan ve dinleyen birey, mesajı algıladıktan sonra iletişimin bir sonraki adımı olan anlatma veya anladığını ifade etme ihtiyacını hissetmektedir. Konuşma ve yazma, okuma ve dinleme yoluyla anlaşılmalı olan metinlerin sonucunda ortaya çıkan becerilerdir. Diğer yandan konuşma, yazma becerisine de bağlıdır. Bu bağlamda temel dil ve iletişim becerilerinin gelişmesine öğretici metinlerin katkısı da önemli olmaktadır.

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar hayat boyu eğitim sürecinde yer almaktadır. Anlama, anlatma, öğrenme ve öğretme ihtiyacı; dil vasıtasıyla gelişen metinler sayesinde karşılanmaktadır. Türk dili ve edebiyatı eğitiminde sanat gayesi taşıyan edebî metinler kadar asıl amacı öğretme, bilgilendirme olan metinler de bulunmaktadır. Bilgilendirme amacının yanı sıra metin tür ve şekillerinin öğretilmesinde, öğrencilerin kelime dağarcıklarının ve bakış açılarının zenginleştirilmesinde, eleştirel düşüncelerinde, anlama ve anlatma gibi yetkinliklerle iletişim becerilerinin geliştirilmesinde öğretici metinler önem arz etmektedir (Soysal 1999: 355).

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Öğretici Metinler

TDE öğretim programının özel amaçları arasında öğrencilerin edebî metinlerin aracılığıyla Türkçenin özelliklerini, zenginliğini kavrayıp tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi anlamaları; Türk edebiyatına ait eserlerin yardımıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini kazanıp millî, manevî, kültürel ve evrensel değerleri öğrenmeleri hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda TDE öğretim programı, temel üç iletişim becerisi üzerine kurgulanarak tür odaklı metin öğretimi üzerine yapılandırılmıştır.

TDE eğitim öğretiminde araç ve amaç olarak metinlerin, öğretim programında belirlenen genel ve özel amaçlara, kazanımlara, kök değerlere, beceri ve yetkinliklere uygun olması gerekmektedir. Söz konusu olan bu kavramlar, metinler ve etkinlikler aracılığıyla her üniteye okuma, yazma ve sözlü iletişim ana başlıkları altında yerleştirilmiştir. TDE öğretim programında metinlerin seçiminde dikkat edilmesi gereken özellikler de ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dil eğitim ve öğretimi, edebî eserler üzerinden ele alınmış; ayrıca dil bilgisi kuralları verilmemiştir (MEB 2018: 4-12). Bu bağlamda sarmal bir şekilde gelişen dil ve edebiyat öğretiminde edebî ve öğretici metinler ana unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programında belirlenen kazanımlar Okuma, Yazma ve Sözlü İletişim olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Tür odaklı yapılandırılan öğretim programında Okuma başlığı altındaki kazanımlar Şiir, Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebî Metinler, Tiyatro ve Bilgilendirici (Öğretici) Metinler şeklinde tasnif edilmiştir. Okuma başlığı ile ilgili olan metin ve etkinlikler, Yazma ve Sözlü İletişim başlıkları altında yer alan kazanımları da kapsamaktadır. Bu durumda okuma becerisi programın temelini ve çatısını oluşturmaktadır. Öğretim

programındaki kazanımlar göz önüne alındığında okuma kategorisinde verilen kazanımların sayıca üstünlüğü açıkça görülmektedir (MEB 2018: 17):

Tablo 2.

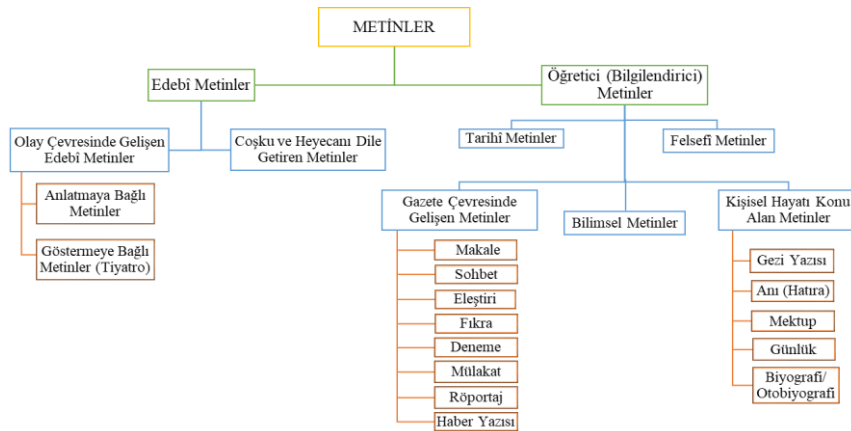
TDE öğretim programında dil beceri alanlarına göre kazanım sayıları.

Sayfa | 14

Kazanımlar	Kazanım Sayısı
A) Okuma (Metni Anlama ve Çözümleme)	58
1. Şiir	13
2. Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebî Metinler	16
3. Tiyatro	14
4. Bilgilendirici (Öğretici) Metinler	15
B) Yazma	12
C) Sözlü İletişim	25
1. Konuşma	17
2. Dinleme	8

Tablo 2 incelendiğinde şiir, öyküleyici edebî metinler, tiyatro ve bilgilendirici metinler alt başlıklarından oluşan okuma kategorisinde toplamda elli sekiz kazanımın olduğu görülmektedir. Okuma kısmındaki kazanımların nicel olarak diğer kategorilere oranla belirgin bir farklılık göstermesi edebî metinlerin öğretim sürecindeki çeşitliliği ve zenginliği ile ilgilidir. Araştırmamızın amacı doğrultusunda ele aldığımız bilgilendirici metinler, incelenen tabloda okuma ana başlığında kazanım sayısı bakımından öyküleyici edebî metinlerden sonra gelmektedir. Bu anlamda kazanım, beceri ve bilgilerin öğretiminde araç olarak kullanılan kaynak metinler çerçevesinde bilgilendirici (öğretici) metinlerin öne çıktığı anlaşılabilir bir durumdur.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından ders kitabı olarak kabul edilen 9.sınıf MEB ve Öğün Yayınları TDE ders kitaplarında metinlerin sınıflandırılması konusunda temel farklılık edebî veya öğretici olmalarından kaynaklanmaktadır (MEB9: 27; Öğün9: 24).

Şekil 1. TTKB tarafından kabul edilen 9. sınıf TDE ders kitaplarında metinlerin sınıflandırılması.

TDE ders kitaplarında metin türlerinin sınıflandırılmasının metinlerin yazılma amaçlarına bağlı olduğu görülmektedir. Çalışmamızın amacı doğrultusunda örnekleme oluşturan öğretici metinler;

tarihî, felsefî, bilimsel, gazete çevresinde gelişen ve kişisel hayatı konu alan metinler olmak üzere beş grupta sınıflandırılmıştır. Ancak kişisel hayatı konu alan metinler, olay çevresinde gelişebileceği gibi aynı zamanda sanat gayesi gütmesi bakımından edebî, sanatsal metinler olarak da nitelendirilebilmektedir. Bu bakımdan araştırmamızda estetik kaygı gütmeyen yalnızca bilgilendirme amacı taşıyan öğretici metinler ele alınmaktadır.

Sayfa | 15

Tür odaklı yapılandırılan TDE öğretim programında bulunan ünite, içerik ve süre tabloları incelendiğinde ünitelerin metin türleri çerçevesinde belirlendiği görülmektedir (MEB 2018: 30-63):

Tablo 3.

TDE öğretim programında metin türlerinin sınıf düzeylerine göre dağılımları

Tür	Sınıf	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
Şiir		+	+	+	+
Hikâye		+	+	+	+
Roman		+	+	+	+
Tiyatro		+	+	+	+
Masal/Fabl		+			
Biyografi/Otobiyografi		+			
Mektup/E-Posta		+			
Günlük/Blog		+			
Destan/Efsane			+		
Anı (Hatıra)			+		
Haber Metni			+		
Gezi Yazısı			+		
Makale				+	
Sohbet ve Fıkra				+	
Eleştiri				+	
Mülakat				+	
Deneme					+
Söylev (Nutuk)					+

Tablo 3 incelendiğinde edebî türlerden şiir, hikâye, roman ve tiyatro türlerinin tüm sınıf seviyelerinde bulunduğu dikkat çekmektedir. 9. sınıf seviyesinde bu türlerden hariç masal/fabl, biyografi/otobiyografi, mektup/e-posta ve günlük/blog türleri yer almaktadır. 10. sınıf seviyesinde şiir, hikâye, roman ve tiyatroyla birlikte destan/efsane, anı (hatıra), haber metni ve gezi yazısı türlerinin olduğu görülmektedir. 11. sınıf seviyesinde sabit bulunan dört türün dışında makale, sohbet ve fıkra, eleştiri ve mülakat türleri yer almaktadır. Son olarak 12. sınıf seviyesinde de şiir, hikâye, roman ve tiyatro türleriyle beraber deneme türünün olduğu görülmektedir. Öte yandan yalnızca bu sınıf seviyesinde sözlü anlatım türlerinden söylev(nutuk) türü bulunmaktadır. 9, 10 ve 11. sınıflarda sekiz, 12. sınıfta ise altı metin türü yer almaktadır.

TDE programında bulunan metin türlerinden yalnızca altı edebî metin türüne yer verilmişken on iki metin türü öğretici metinler kategorisine aittir. Yüzdelerle dağılım oranına bakıldığında öğretici

metin türlerinin %67, edebî metin türlerinin %33 oranında müfredatta karşılık bulduğu görülmektedir.

TDE öğretim programında sınıf seviyelerine göre hangi metin türlerinin verildiği, bu türlerin edebî veya öğretici olmak üzere hangi sınıflandırmaya dâhil olduğu Tablo 4'te incelenmiştir:

Sayfa | 16

Tablo 4.

Sınıf seviyelerine göre TDE öğretim programındaki metin türlerinin edebîlik/öğreticilik karşılaştırması.

	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
Edebî Metinler	Şiir	Şiir	Şiir	Şiir
	Hikâye	Hikâye	Hikâye	Hikâye
	Roman	Roman	Roman	Roman
	Tiyatro	Tiyatro	Tiyatro	Tiyatro
	Masal/Fabl	Destan/ Efsane		
Öğretici Metinler	Biyografi/Otobiyografi	Anı (Hatıra)	Makale	Deneme
	Mektup/E-posta	Haber Metni	Sohbet ve Fıkra	Söylev (Nutuk)
	Günlük/Blog	Gezi Yazısı	Eleştiri	
			Mülakat	

Tablo 4'te görüldüğü gibi 9 ve 10. sınıf seviyelerinde beş edebî, üç öğretici olmak üzere toplam dokuz metin türü bulunmaktadır. 11. sınıf seviyesinde bulunan sekiz metin türünde dört edebî, dört öğretici metin yer almaktadır. 12. sınıfta ise dört edebî metin bulunurken öğretici türde iki metin türüne yer verilmiştir. Bu bakımdan TDE öğretim programı ile ders kitaplarında edebî metin ve öğretici metinlerin sınıf seviyelerine göre dağılım oranlarında farklılık bulunmaktadır.

TDE öğretim programında ve ders kitaplarında her sınıf seviyesinde (9, 10, 11, 12. Sınıf) bulunan biyografi/otobiyografi, deneme, makale gibi bilgilendirici (öğretici) metin türlerinin yer aldığı Tablo 4'te gösterilmiştir. Metin türlerinin sınıf seviyelerine göre TDE ders kitaplarında okuma bölümünde bulunan örneklerle yazma ve sözlü iletişim bölümündeki etkinlikleri aşağıdaki tablolarda incelenmiştir:

9. Sınıf Seviyesinde Öğretici Metinler

TDE öğretim programında 9. sınıf seviyesinde şiir, hikâye, roman, tiyatro, masal/fabl, biyografi/otobiyografi, mektup/e-posta ve günlük/blog olmak üzere sekiz metin türü bulunmaktadır. Bu metin türlerinden üçü öyküleyici edebî metin, biri tiyatro metni, biri şiir ve üçü öğretici metin türleri arasında yer almaktadır.

Tür odaklı düzenlenen TDE öğretim programında metin türleri ünite olarak belirlenmiş, "Ünite, Süre ve İçerik Tabloları" aracılığıyla metin türlerinin ders kitaplarındaki işlenişini açıklanmıştır. Bu tablolar aracılığıyla araştırmanın konusu kapsamında 9. sınıf seviyesindeki üç öğretici metin türü, ders kitaplarında verilen metin örnekleri ve etkinlikleri aşağıdaki tablolarda birlikte gösterilmiştir. Süre odaklı incelenen tablolarda biyografi/otobiyografi ve mektup/e-posta türlerinin işlenmesi için üç, günlük/blog türünün aktarılması için iki hafta süre verildiği görülmektedir (MEB 2018: 30-38).

Tablo 5.
MEB9'daki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler.

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Biyografi/ Otobiyografi	1. Cahit Sıtkı Tarancı- İhsan Işık (Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi) 2. Cenevre- Abidin Dino (Kısa Hayat Öykümü) 3. Enverî- Bağdatlı Ahdî (Gülşen-i Şu'arâ)	Öz geçmiş yazma	Kendini ve yakını tanıtma
Mektup/ E-Posta	1. Sabahattin Eyüpoğlu'nun Mektup Örneği (Bedri Rahmi Eyüpoğlu- Kardeş Mektupları) 2. Atilla İlhan'ın Mektubu (Türk Dil Kurumu- Güzel Yazılar Mektupları) 3. Kurumsal e-posta 4. Kişisel e-posta 5. Şikayethâme- Fuzûlî (Abdulkadir Karahan- Fuzûlî'nin Mektupları) 6. Ahmet Cevdet'in Mektubu (Ahmet Cihan- Ahmet Cevdet Paşa'nın Aile Mektupları)	Mektup/e-posta, dilekçe ve tutanak yazma	Verilen kelimelerle telaffuz çalışması ve izlenen açık oturumun değerlendirilmesi
Günlük/Blog	1. Nurullah Ataç- Günce 2 2. Tomris Uyar- Gündökümü 3. Blog örneği 4. Blog örneği	Günlük yazma	Günlük metinlerinin sınıf ortamında sunulması

Tablo 6.
Öğün9'daki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler.

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Biyografi/ Otobiyografi	1. Orhan Veli- Asım Bezirci 2. Çocukluk- Abidin Dino (Kısa Hayat Öykümü) 3. Bâkî- Sehî Bey Tezkiresi (Heşt-Behişt, haz. Mustafa İsen)	Öz geçmiş yazma	Kendini ve yakını tanıtma
Mektup/ E-Posta	1. Pınar Kür'den Attilâ İlhan'a- Edebiyat Dünyasından Attilâ İlhan'a Mektuplar (dr. Belgin Sarmaşık) 2. Tanpınar'ın Mektupları- haz. Zeynep Kerem 3. Kişisel E-Posta 4. Kurumsal E-Posta 5. Şikâyetnâme- Fuzûlî (haz. M. Orhan Soysal, Eski Türk Edebiyatı Metinleri) 6. Feride Hanım'a- Fevziye Abdullah Tansel (Namık Kemal'in Husûsî Mektupları II)	Mektup/e-posta, dilekçe ve tutanak yazma	Sınıf içerisinde açık oturum düzenleme
Günlük/Blog	1. Günce- Nurullah Ataç (Günce 1953-1955) 2. Ahmet Haşim- İlhan Berk (El Yazılarına Vuruyor Güneş,1955-1990 Günlük) 3. 3 Nisan 2016 Ayaş 4. Ali, Babası ve Kırk Haramiler	Günlük yazma	Günlük metinlerinin sınıf ortamında sunulması

Tablo 5 ve 6'nın birlikte değerlendirilmesinde görüldüğü gibi 9. sınıf düzeyindeki iki yayına ait TDE ders kitaplarında öğretici metin türlerinin kişisel hayatı konu alan metinler olduğu anlaşılmaktadır. TDE öğretim programında "Ünite, Süre ve İçerik Tabloları" kapsamında verilen metinlerin özelliklerine her iki yayında da dikkat edildiği görülmektedir. Biyografi/otobiyografi türünde Cumhuriyet Dönemi'nden bir biyografi ve bir otobiyografi örneği verilmiştir. Türün gelişimini ortaya koymak amacıyla divan edebiyatından bir tezkire örneği de sunulmuştur. Otobiyografi konusu işlenirken monografi, öz geçmiş/CV, hâl tercümesi ve portreden bahsedilerek hikâye ve romanda biyografi ve otobiyografiden yararlanılması üzerinde durulmuştur. Mektup türünde Cumhuriyet Dönemi'nden bir özel, bir edebî mektup örneği alınmıştır. Divan edebiyatından, Tanzimat Dönemi'nden ve Dünya edebiyatından birer mektup örneği verilerek türün gelişimi ortaya konmuştur. Mektup türünün özellikleri açıklanırken hikâye, roman ve şiir gibi türlerde mektubun anlatım biçimi/teknigi olarak da kullanıldığı örneklendirilmiştir. Günlük/blog türleriyle ilgili olarak da Cumhuriyet Dönemi'nden iki günlük ve iki blog örneği verilmiştir. Günlük hakkında bilgi aktarılırken günlük şeklinde düzenlenen roman ve hikâyelerden örnekler sunulmuştur.

Her iki yayında da türler, diğer bir deyişle üniteler; okuma, yazma ve sözlü iletişim bölümleri üzerine temellendirilmiştir. Bu bakımdan türlerin öğretiminde okuma becerisi kadar yazma ve sözlü iletişim becerileri de önem arz etmektedir. MEB9 ve Öğün9'da biyografi/ otobiyografi türü okuma bölümünde üç metin örneği olarak bulunmakta, yazma bölümünde öz geçmiş kaleme alma ve sözlü iletişim bölümünde ise kendini ve yakını tanıtmaya çalışması yer almaktadır. Mektup/e-posta türü içerisinde altı metin öğrencilere sunulmuştur. Yazma bölümünde mektup/e-posta, dilekçe ve tutanak yazma etkinliği bulunmaktadır. Sözlü iletişim bölümünde ise Öğün9'da sınıf içerisinde açık oturum düzenleme yönergesi verilmişken MEB9'da verilen kelimelerle telaffuz çalışması ve izlenen açık oturumun değerlendirilmesi şeklinde etkinlikler tasarlanmıştır. Günlük/blog türünde her iki yayında da dört metin yer almaktadır. Yazma bölümünde günlük kaleme alma ve yazılan günlüğün blogda paylaşılması; sözlü iletişimde ise bu türe ait metinlerin sınıf ortamında sunulması istenmiştir. Sonuç olarak MEB9 ve Öğün9'da metin örnekleri, yazarlar değişim gösterse de türün tanıtılması ve okuma-yazma-sözlü iletişim becerilerinin kazandırılması için düzenlenen etkinlikler aynı seyirde tasarlanmıştır. Bu bakımdan her iki yayın, metin içerikleri dışında birbirine benzer şekilde düzenlenmiştir.

10. Sınıf Seviyesinde Öğretici Metinler

TDE öğretim programında 10. sınıf seviyesinde sekiz metin türü bulunmaktadır: şiir, hikâye, roman, tiyatro, destan/efsane, anı (hatıra), haber metni ve gezi yazısı. Bu metin türleri biri şiir, üçü öyküleyici edebî metin, biri tiyatro ve üçü öğretici metin içerisinde sınıflandırılmaktadır.

Metin türleri kapsamında düzenlenen TDE öğretim programında "Ünite, Süre ve İçerik Tabloları" aracılığıyla bu metin türlerinin ders kitaplarındaki işlenişini açıklanmıştır (MEB 2018: 39-47). Bu tablolar aracılığıyla araştırmanın konusu kapsamında 10. sınıf seviyesindeki üç öğretici metin türü, ders kitaplarında verilen metin örnekleri ve etkinlikleri aşağıdaki tablolarda birlikte gösterilmiştir. Sözü edilen tablolar süre odaklı incelendiğinde, öğretici metinlerin işlenişini için 2 haftanın yeterli görüldüğü tespit edilmektedir (MEB 2018: 45-47).

Tablo 7.
MEB10'daki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Anı (Hatıra)	1. Basın Yaşamında İlk Adım- Hüseyin Cahit Yalçın (Edebiyat Anıları) 2. İzmir Kapılarında Mustafa Kemal- Falih Rıfki Atay (Mustafa Kemal'in Mütareke Dönemi)	Anı (hatıra) yazma	Yazılan anı metnini sunma
Haber Metni	1. Münir Özkuş'u Yitirdik (Basından, 2018) 2. Alzheimer'a Erken Teşhis Koyan Yapay Zekâ (Bilim ve Teknik Dergisi, 2018) 3. Türkiye İçin Gurur Gecesi! Aziz Sançar Nobel Ödülünü Aldı. (Genel Ağ haberinden)	Haber metni yazma	Yazılan haber metnini sunma
Gezi Yazısı	1. Der Beyân-ı Cevâmi-i Erzurum- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Büyük Türk Klasikleri) 2. Daha Dün- Reşat Nuri Güntekin (Anadolu Notları I-II) 3. Selçuk'tan Söke'ye- Azra Erhat (Mavi Anadolu)	Gezi yazısı yazma	Yazılan gezi yazısı metnini sunma

Tablo 8.
Düşler10'daki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Anı (Hatıra)	1. Şam'da Tahsil- Ahmet İhsan Tokgöz (Matbuat Hatıralarım) 2. Bizim Yokuş- Yusuf Ziya Ortaç	Anı (hatıra) yazma	Yazılan anı metnini sunma
Haber Metni	1. Kahramanlık Manevrası (Basından, 28 Mayıs 2022) 2. Yollarda Buzlanmaya Son! (Bilim ve Teknik) 3. Salep Soğanı Toplayanlara 438 Bin Lira Ceza Kesildi. (Basından, 28 Mayıs 2022)	Haber metni yazma	Yazılan haber metnini sunma
Gezi Yazısı	1. Bolu'nun Vasıfları- Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi (haz. Mehmet Zillioğlu) 2. Otoray Yolculuğu- Reşat Nuri Güntekin (Anadolu Notları) 3. Yeşil Yol- İsmail Habip Sevük (Yurttan Yazılar)	Gezi yazısı yazma	Yazılan gezi yazısı metnini sunma

Tablo 7 ve 8 incelendiğinde 10. sınıf düzeyindeki öğretici metin türlerinden anı ve gezi yazısının kişisel hayatı konu alan ve haber metninin gazete çevresinde gelişen metinler olduğu görülmektedir. Anı (hatıra) türünde Servetifünun Dönemi Türk edebiyatından bir ve Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatından bir olmak üzere iki anı örneği bulunmakta, anıların hikâye ve roman türüne kaynaklık edebileceği belirtilmektedir. Haber metni türünde güncel gazete ve dergilerden iki haber metni ve genel ağ haberlerinden bir metin verilmiştir. 5N1K kuralından ve temel habercilik terimlerine değinilmiş, haber metinlerinin sanat metinlerine kaynaklık edebileceği belirtilmiştir. Gezi yazısı türünde ise Divan edebiyatından bir, Cumhuriyet Dönemi'nden iki gezi yazısı örneği alınmıştır. Divan edebiyatında gezi yazısı türünün seyahatname olarak adlandırıldığı vurgulanmış, türün eski edebiyattaki örnekleri verilmiştir. Diğer yandan divan edebiyatındaki gezi yazısı örneklerinin her iki yayında da Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden alındığı dikkat çekmektedir.

MEB10 ve Düşler10'da anı (hatıra) türü için okuma bölümünde iki metin örneği verilmiş, yazma bölümünde anı yazma çalışması ve sözlü iletişim bölümünde ise yazılan anı metninin sınıf içerisinde sunulması şeklinde etkinlik tasarlanmıştır. Haber metni türü ise her iki yayında da üç metin ile öğrencilere sunulmuştur. Yazma bölümünde öğrencilerin verilen yönergeye dikkat ederek haber metni yazmaları istenmiştir. Sözlü iletişim bölümünde ise kaleme alınan haber metnini haber spikerinde bulunması gereken özelliklere dikkat ederek sunma etkinliği bulunmaktadır. Gezi yazısı türünde her iki yayında da dört metin yer almaktadır. Yazma bölümünde gezi yazısı yazma, sözlü iletişimde ise yazılan metinlerin sınıf içerisinde sunulması şeklinde etkinlikler tasarlanmıştır. Bu bağlamda MEB10 ve Düşler10'da metin örnekleri ve yazarları değişim göstermekle beraber türün açıklanması ve okuma-yazma-sözlü iletişim becerilerinin kazandırılması için düzenlenen etkinlikler paralellik göstermektedir. Bu bakımdan 10. sınıf düzeyinde her iki yayının metin içerikleri dışında birbirinden farklı olmadığı görülmektedir.

11. Sınıf Seviyesinde Öğretici Metinler

TDE öğretim programında 11. sınıf seviyesinde ünite olarak sekiz metin türü yer almakta, bu metin türlerinden hikâye ve roman şeklinde iki öyküleyici edebî metin, bir tiyatro metni, bir coşku ve heyecana bağlı gelişen şiir ve dört öğretici metin bulunmaktadır. Öğretici metinler grubunda gazete çevresinde gelişen makale, sohbet ve fıkra, eleştiri, mülakat ve röportaj türleri yer almaktadır.

TDE öğretim programında yer alan “Ünite, Süre ve İçerik Tabloları” incelendiğinde 11. sınıf seviyesinde ikişer hafta içerisinde işlenmesi planlanan dört öğretici metin türünün ders kitaplarında verilen metin örnekleri ve etkinlikleri aşağıdaki tablolarda birlikte gösterilmiştir (MEB 2018: 48-56).

Tablo 9.
MEB11'deki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Makale	1. Dünyada ve Türkiye'de Rüzgâr Enerjisi- Yrd. Doç. Dr. Önder Güler 2. İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe- Doç. Dr. Fikri Gül 3. Hayat ve Edebiyat- M. Fuat Köprülü (Orhan F. Köprülü, Köprülü'den Seçmeler)	Araştırmaya dayalı metin yazma	Sınıf içerisinde münazara düzenleme
Sohbet ve Fıkra	1. Zenginlerin İftar Sofralarında- Ahmet Rasim (Ramazan Sohbetleri) 2. İstemeye Dair- Şevket Rado (Eşref Saat) 3. Mizahta Ehliyet- Refik Halit Karay (Yeni Türk Edebiyatı Metinleri, haz: İnci Enginün-Zeynep Kerman) 4. 80 Gün 64 Saat- Yusuf Ziya Ortaç (Ocak)	Sohbet veya fıkra yazma	Sınıfta dostluk konulu sohbet etkinliği
Eleştiri	1. Gustave Flaubert Nazariyat-İ Edebiye ve Felsefiyesi- Ahmet Şuayp (Hayat ve Kitaplar, Büyük Türk Klasikleri) 2. Rabia Hatun Şiirleri- Mehmet Kaplan (Şiir Tahlilleri 2) 3. Peyami Safa'nın Yalnız Romanındaki Anlatım	Eleştiri yazma	Verilen kelimelerle telaffuz çalışması, Okunan bir kitabın tanıtımı ve

	Sanatı- Gürsel Aytaç (Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler)		eleştirisinin sözlü sunumu
Mülakat ve Röportaj	1. Sami Paşazade Sezai Bey- Ruşen Eşref Ünaydın (Diyorlar Ki) 2. Abdülhak Şinasi Hisar- Mustafa Baydar (Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar) 3. Traktörcü- Yaşar Kemal (Bir Bulut Kaynıyor)	Mülakat yazma	Sınıf ortamında mülakat yapma

Tablo 10.
Gezegen11'deki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Makale	1. Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri- Alpaslan Ceylan 2. Avrasya Su Samuru Lutra Lutra (Limnaeus 1758)'nin Türkiye'deki Yayılış Kayıtları- Kubilay Toyram, İrfan Albayrak 3. Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkraları ve Halk Türkülerimizin Yeri- Dr. Salih Uçak	Araştırmaya dayalı metin yazma	Sınıf içerisinde münazara düzenleme
Sohbet ve Fıkra	1. Yemeklere Dair- Refik Halit Karay (Ago Paşa'nın Hatıratı) 2. Kitaba Hürmet- Nurullah Ataç (Güzel Yazılar Denemeler, haz: İsmail Parlatır ve diğerleri) 3. Kaybettim- Ahmet Rasim (Eserlerinden Seçmeler, haz: M. Emre Karaörs) 4. Toprak Dede'nin Sesi- Mustafa Kutlu (Basından)	Fıkra yazma	Sınıfta dostluk konulu sohbet etkinliği
Eleştiri	1. Adamın biri- Orhan Veli Kanık (Şairin İşi) 2. Talip Apaydın'ın "Sarı Traktör"ünde Eksik Olan Nedir? – Fethi Naci (Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme) 3. Hüseyin Cahid'in Bir Hikâyesi Münasabetiyle:- Mehmet Celâl (Agâh Sırrı Levend, Edebiyat Tarihi Dersleri)	Eleştiri yazma	Okunan bir kitabın tanıtımı ve eleştirisinin sözlü sunumu
Mülakat ve Röportaj	1. Ömer Seyfettin'le Mülakat- Ruşen Eşref Ünaydın (Diyorlar Ki) 2. Sabahattin Kudret Aksal- Muazzez Menemencioğlu (Güzel Yazılar Röportajlar, haz: İsmail Parlatır ve diğerleri) 3. Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: Mehmet Âkif (Ersoy)- Kandemir (Güzel Yazılar Röportajlar, haz: İsmail Parlatır ve diğerleri)	Mülakat yazma	Sınıf ortamında mülakat yapma

Tablo 9 ve 10'da görüldüğü gibi 11. sınıf TDE programı ve ders kitaplarında öğretici metin türünde gazete çevresinde gelişen makale, sohbet ve fıkra, eleştiri, mülakat ve röportaj türleri yer almaktadır. Makale türünde fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında bir bilimsel ve bir edebî makale örneği verilmiştir. Türün özellikleriyle beraber makalenin bölümleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Sohbet ve fıkra türlerinde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde yazılmış birer sohbet ve fıkra olmak üzere toplam dört metin örneği bulunmaktadır. Sohbet ve fıkra türlerinin özellikleri verilirken aynı zamanda bu türlerin tarihî gelişimleri ile iki tür arasındaki farklar da aktarılmıştır. Eleştiri türü ise Cumhuriyet öncesi dönemden bir ve Cumhuriyet Dönemi'nden iki eleştiri örneği ile

müfredatta yerini almıştır. Türün ilk örneklerinden bahsedilerek geçmişten günümüze gerçekleşen gelişimi üzerinde durulmuştur. Son olarak bu sınıf seviyesinde mülakat ve röportaj türlerinde Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemden birer mülakat örneği ile Cumhuriyet Dönemi'nden bir röportaj örneği görülmektedir. Sözü edilen türlerin özellikleri, çeşitleri ve tarihî gelişimlerinin yanı sıra aralarındaki farklar da örnekler aracılığıyla öğrencilere aktarılmıştır.

Sayfa | 22

Tablolar aracılığıyla MEB11 ve Gezen11'de diğer sınıf seviyelerinde olduğu gibi okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıklarının tür eksenli geliştiği ortaya konulmuştur. Bu bakımdan okuma bölümünde verilen örnekler ve türle ilgili açıklamalar doğrultusunda yazma ve sözlü iletişim bölümlerinde etkinlikler tasarlanmıştır. Makale türü için okuma bölümünde üç metin bulunmaktadır. Yazma bölümünde verilen yönergeler ve türle ilgili bilgiler kapsamında araştırmaya dayalı metin yazma çalışması tasarlanmıştır; öğrencilerden araştırma yapmaları, sonuçlarını rapor olarak sunmaları ve kaynak kullanımı hakkında bilgi sahibi olmaları beklenmiştir. Sözlü iletişim bölümünde ise sınıf içerisinde bir münazara yapılması planlanmıştır. Sohbet ve fıkra türlerinin konu olduğu ünite, iki yayında da dört örneğin yer aldığı bilinmekle beraber yazma bölümünde istenen etkinlikler farklılıklar barındırmaktadır. MEB11'de sohbet veya fıkra türlerinden birinin yazılması istenirken Gezen11'de yalnızca fıkra türünde yazma çalışması tasarlanmıştır. Sözlü iletişim bölümünde ise her iki yayında da öğrencilerden "dostluk" konulu bir sohbet gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Eleştiri türünde üç okuma metni verilmesinin yanı sıra öğrencilerin okudukları şiir, hikâye veya romanla ilgili verilen aşamalara uymak kaydıyla bir eleştiri metni yazmaları gerekmektedir. Türün sözlü iletişim kapsamında her iki yayında da okunan metinler hakkında yazılan eleştirilerin sözlü sunumu istenmiştir. Bunun yanı sıra MEB11'de bazı kelimeler verilerek telaffuz çalışması planlanmıştır. İki mülakat ve bir röportaj örneğinin verildiği ünite de öğrencilerden yazma çalışması olarak mülakat metni hazırlamaları, sözlü iletişim bölümünde ise sınıf ortamında mülakat etkinliğinin düzenlenmeleri beklenmektedir. Bu incelemelerde sonra MEB11 ve Gezen11'de farklı türlere ait okuma metinlerinin yazarları ve konuları açısından farklılıklar barındırdığı ancak yansıttığı dönem ve özellikler bağlamında benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yazma ve sözlü iletişim bölümlerinde ise küçük ayrıntılar dışında iki yayında da öğrenciler için paralel etkinlikler tasarlandığı tespit edilmiştir.

12. Sınıf Seviyesinde Öğretici Metinler

TDE öğretim programında 12. sınıf seviyesinde altı metin türü ünite olarak yer almaktadır. Bu metin türlerinden hikâye ve roman şeklinde iki öyküleyici edebî metin, bir tiyatro metni, bir coşku ve heyecana bağlı gelişen şiir ve iki öğretici metin bulunmaktadır. Öğretici metinler grubunda gazete çevresinde gelişen deneme türü ile aynı zamanda sözlü anlatım metni olarak da değerlendirilen söylev (nutuk) türü sunulmuştur.

TDE öğretim programında yer alan "Ünite, Süre ve İçerik Tabloları" incelendiğinde 12. sınıf düzeyinde ikişer hafta süreyle öğrenciye sunulması beklenen iki öğretici metin türünün ders kitaplarında verilen metin örnekleri ve etkinlikleri aşağıdaki tablolarda birlikte gösterilmiştir (MEB 2018: 48-56).

Tablo 11.
MEB12'deki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Deneme	1. Doğruluk Kaygısı- Montaigne (Denemeler, Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu) 2. Karalama Defteri- Nurullah Ataç (Karlama Defteri İle Sözden Söze) 3. Kitap- Cemil Meriç (Bu Ülke) 4. Sabaha Doğru- Oktay Akbal (Tarzan Öldü)	Deneme yazma	Deneme metni sunma
Söylev (Nutuk)	1. Nutuk- Mustafa Kemal Atatürk (Meclis Konuşması) 2. Başkumandan Muharebesi- Hamdullah Suphi Tanrıöver (Büyük Türk Klasikleri) 3. Kök Türk Kitabeleri- Talat Tekin (Orhon Yazıtları) 4. Alparslan'ın Malazgirt Meydan Muharebesi'ndeki Nutku- Ali Sevim (Anadolu'nun Fethi)	Söylev metni yazma	Yazılan söylev metnini sözlü olarak sunma

Tablo 12.
Ordinat12'deki öğretici metin türlerine ilişkin bilgiler

Öğretici Metin Türleri	Okuma	Yazma	Sözlü İletişim
Deneme	1. Kitapların Değeri- Montaigne (Denemeler, çev. Sabahattin Eyüboğlu) 2. Düşe Çağrı- Nurullah Ataç (Sözden Söze) 3. Okumak Üzerine- Cemil Meriç (Bu Ülke) 4. Akasyalar Açarken- Salâh Bırsel (Kendimle Konuşmalar)	Verilen metni deneme türüne uygun tamamlama ve deneme türünde bir metin yazma	Yazılan deneme metnini sınıfta sunma
Söylev (Nutuk)	1. Gençliğe Hitabe- Mustafa Kemal Atatürk (Nutuk) 2. Devlet Müzesi- Hamdullah Suphi Tanrıöver (Dağ Yolu) 3. Orhun Abideleri- Muharrem Ergin (Orhun Abideleri) 4. Fatih Sultan Mehmet'in Nutku- Ahmet Kabaklı (Türk Edebiyatı I. Cilt)	Söylev metni yazma	Yazılan söylev metnini sunma

Tablo 11 ve 12'de incelendiği gibi 12. sınıf seviyesinde gazete çevresinde gelişen türlerden deneme ve genellikle sözlü anlatım türleri içerisinde değerlendirilen söylev (nutuk) türünün yer aldığı görülmektedir. TDE öğretim programı ve ders kitaplarında deneme türü dünya edebiyatından bir ve Cumhuriyet Dönemi'nden iki örnekle sunulmuştur. Söylev (nutuk) türü ise Cumhuriyet Dönemi'nden iki, İslamiyet'in kabulünden önceki Türk edebiyatından bir ve İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatından bir olmak üzere dört örnekle öğrencilere aktarılmıştır. İki tür dâhilinde verilen örnek metinler, türün tarihî gelişimini ortaya koymaktadır.

TDE öğretim programında "Ünite, Süre ve İçerik Tabloları" aracılığıyla ders kitaplarında okuma bölümünde verilmesi gereken örnek metinler, bu metinlerle ilgili özellikler, yazma ve sözlü iletişim bölümleri için etkinlikler belirlenmiştir. Bu kapsamda MEB12 ve Ordinat12'de deneme türü dört metin ile örneklendirilmiştir. Yazma bölümünde MEB12'de yalnızca deneme yazma çalışması

istenirken Ordinat12’de buna ek olarak verilen deneme metninin tamamlanması da beklenmektedir. Sözlü iletişim bölümünde ise her iki yayında da öğrencilerin yazdıkları deneme metnini sınıf ortamında sunması gerekmektedir. Söylev (nutuk) ünitesinde türün tarihî gelişimini ortaya koyan dört metin bulunmaktadır. Yazma etkinliği olarak söylev metni kaleme alma tasarlanmıştır. Sözlü iletişim bölümünde ise öğrencilerin hitabet kurallarına uygun bir şekilde yazdıkları metni sunmaları planlanmıştır. Diğer öğretici metin türlerinin aksine daha kısıtlı temsilcisi olan deneme ve söylev türleri sebebiyle MEB12 ve Ordinat12’de verilen örneklerin veya yazarların uyuştğu görülmektedir. Dolayısıyla yazma ve sözlü iletişim etkinliklerinin de paralel geliştiği söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Malzemesi dil olan “metin” dil ve edebiyat eğitiminin temel araçlarından. Öğrencilerin zihinsel, sosyal, kültürel ve dilsel zekâlarını geliştirmekte, anlama ve anlatmaya bağlı okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerinin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Metinlerin türleri ise bu becerilerin kazandırılmasına özellikle anlama yetisine yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerinde kolaylık sağlamaktadır. 2018 yılında yayınlanan TDE öğretim programı tür odaklı planlanmıştır; TDE ders kitaplarındaki üniteler, içerikler ve metinler bu kapsamda seçilmiş ve düzenlenmiştir.

Çalışmamızın amacı doğrultusunda sınıf seviyelerine göre öğretici metinlerin TDE ders kitaplarındaki okuma, yazma ve sözlü iletişim becerileri açısından yeri ve önemi yukarıda yer alan tablolarda incelenmiştir. Tür odaklı planlanan TDE öğretim programına göre düzenlenen TDE ders kitaplarında her sınıf seviyesinde şiir, hikâye, roman ve tiyatro türleri haricinde farklı metin türlerinin yer aldığı görülmektedir. Toplamda 18 metin türünün yer aldığı TDE öğretim programında 12 adet öğretici metin türü bulunmaktadır. Öğretici metinlerden 9. sınıf düzeyinde kişisel hayatı konu edinen 3 metin bulunurken 10.sınıf düzeyinde kişisel hayatı konu alan 2 ve gazete çevresinde gelişen 1 metin türü verilmiştir. 11. sınıf seviyesinde yer alan 4 metin ise gazete çevresinde gelişen türlerdendir. 12. sınıf seviyesinde ise gazete çevresinde gelişen 1 metin ve sözlü anlatım türlerinden 1 metin bulunmaktadır.

Yazılı anlatım türleri çerçevesinde planlanan ve üniteleri buna göre düzenlenen öğretim programında 11. sınıfta röportaj/mülakat ve 12. sınıfta söylev türleriyle sözlü anlatım türlerine de yer verilmiştir. Diğer yandan münazara, açık oturum gibi sözlü türler yalnızca sözlü iletişim etkinlikleri olarak düzenlenmiştir. Bu bakımdan sözlü türler hakkında verilen açıklamalar oldukça kısıtlıdır. Öte yandan belirli formlara sahip mektup, dilekçe, özgeçmiş vb. türlerden mektup, e-posta ile birlikte ayrı bir tür olarak incelenmiştir; dilekçe, tutanak, özgeçmiş gibi form yazılara ancak yazma bölümünde kısaca değinilmiştir.

Yazılı türler hakkında verilen açıklamalar ise örnek metinlerle ilişkili biçimde öğrenciyi aktarılmıştır. Okuma bölümünde metinlerden önce “hazırlık” etkinliği ile öğrenciyi türe ve derse hazırlamak, dikkatleri toplamak ve konu üzerinde düşünmeyi başlatmak için metin hakkında sorular sorulmuştur. Metinden sonra “Metin ve Türle İlgili Açıklamalar” bölümünde türle ve metinle alakalı bilgiler verilmiştir. Genel olarak metinler, türün tarihî gelişimini gözler önüne serecek nitelikte seçilmiştir. “Metni Anlama ve Çözümleme” bölümünde ise türün ayırt edici veya önemli özellikleri hakkında; metni kavrama ve analiz etme noktasında etkinlikler, sorular tasarlanmıştır. Daha sonra

“Yazarın Biyografisi” başlığıyla verilen metnin yazarı hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde son olarak verilen etkinlik metnin “Dil Bilgisi” doğrultusunda tasarlanmıştır. Yazma bölümünde ise metin türünü yazımında dikkat edilecek hususlar açıklandıktan sonra yazma etkinliği istenmiştir. Sözlü iletişim bölümünde de türün sunumunda dikkat edilmesi gerekenler aktarıldıktan sonra yazılan metinlerin sınıf ortamında sunulmasına dair etkinlikler planlanmıştır. Ünite sonunda ise “Ünite Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları” kapsamında türün tarihi gelişimine, özelliklerine, önemli noktalarına dair açık uçlu sorular, boşluk doldurma, doğru-yanlış, eşleştirme, çoktan seçmeli gibi bilgiyi ölçen ve değerlendiren etkinlikler verilmiştir.

Sınıf düzeylerine göre sırasıyla biyografi/otobiyografi, mektup/e-posta, günlük/blog, anı (hatıra), haber metni, gezi yazısı, makale, sohbet ve fıkra, eleştiri, mülakat ve röportaj, deneme ve söylev (nutuk) türleri, üniteleri TDE öğretim programında belirlenen unsurlar göz önüne alınarak ders kitaplarında yer almıştır. Tür merkezli düzenlenen TDE öğretiminde, edebiyat tarihi arka planda kalmıştır. Ders kitaplarında tür odaklı verilen metinler sebebiyle Türk edebiyatının dönemlerine ait bilgiler dağınık bir şekilde tür merkezli açıklamalar içinde verilmiştir. Öğrencilerin metinler aracılığıyla Türk edebiyatının değişim ve gelişimini tanımlarını amaçlayan öğretim programı, edebiyat tarihi bilgilerini dağınık şekilde vererek bu amacına ters düşmektedir. Dolayısıyla edebiyat tarihini öğrencilerin ve öğretmenin inisiyatifine bırakmak yerine tüm sınıf seviyelerinde müfredata adapte etmek gerektiğini düşünmekle birlikte tümevarım yerine tümdengelim yönteminin kullanılmasının daha etkili olacağı kanısındayız.

Metin türlerinin keskin sınırlarla ayrılmadığı, aynı zamanda farklı metin türlerinin iç içe bulunabileceği bilinmektedir. TDE müfredatında ve ders kitaplarında bu konuyu vurgulayan açıklamalar bulunmamaktadır. Yalnızca biyografi/otobiyografi, anı ve günlük türlerinden oluşan hikâye ve romanlardan bahsedilmiştir. Bu açıdan günümüz edebiyatının önemli özelliklerinden biri olan “metinler arası” hususunun müfredata yerleştirilmesi gerekmektedir.

On iki farklı öğretici metin türünün somut örneklerle okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıkları altında öğrencilere aktarılması, dil bilgisi açısından da önem arz etmektedir. Zira her tür kendine özgü dil ve üsluba, anlatım tarzına sahiptir. Bu sayede öğrenciler, somut örnekler aracılığıyla okuma, yazma ve sözlü iletişim becerilerini geliştirme fırsatı bulacaklardır. Ancak okuma bölümündeki metin çeşitliliğinin aksine yazma ve sözlü iletişim bölümlerinde tek çeşit olarak düzenlenen etkinlikler, aynı zamanda öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekecek nitelikte değildir. Öğrencilerin ilgisini çekecek, öğrenirken eğlenmelerini sağlayacak bilhassa çağımızın getirisi olan teknolojinin kullanılmasını gerektirecek etkinlikler tasarlanmalıdır.

Sonuç olarak öğretici metinler, Türk dili ve edebiyatının eğitim-öğretiminde oldukça önemli kaynaklardır. Okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi iletişim ve dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra kültür ve bilgi aktarımında, eleştirel düşünmede, farklı disiplinler hakkında bilgi sahibi olmada ve analitik zekânın kullanılmasında fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda TDE öğretim programındaki örnek öğretici metinler yeterli sayıda görünse de öğrencileri eğitim-öğretim sürecine dâhil edecek etkinlikler nicelik ve nitelik açısından çeşitlendirilmelidir.

Kaynakça

- Akbayır, S. (2006). Yazılı anlatım biçimlerinin yazma becerisi edinimindeki işlevleri (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2009). Edebî metnin özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 187-200. 22.01.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2878/39638>
- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2018). *Yazılı ve sözlü anlatım okuma- dinleme- konuşma- yazma* (24.baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, M., Karacan Sonduk, Ş. ve Taşkapı, A. (2022). *Ortaöğretim 9 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: Öğün Yayınları.
- Aytaş, G. (2006). Edebî türlerden yararlanma. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 260-278. 01.01.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422340>
- Bal, Ş. (2007). *Liselerde okutulan Türk dili ve edebiyatı kitaplarındaki deneme türünün incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bal, M. ve Ünlü, M. (2022). Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin tek katmanlı, çok katmanlı ve kanıt temelli metinlerle ilişkisinin belirlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 209-226. doi: 10.29000/rumelide.1220781
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri* (10.baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Batur H. ve Elbay O. (2022). *Ortaöğretim 12 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: Ordinat Yayınları.
- Cemiloğlu, M. (2003). *Türk dili ve edebiyatı öğretimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çetişli, İ. (2006). "Edebiyat eğitimi"nde "edebî metin"nin yeri ve anlamı. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 75-84. 19.02.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422341>
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergin, M. (1993). *Edebiyat ve eğitim fakültelerinin Türk dili ve edebiyatı bölümleri için Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi* (2.baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göksu, C.T. (2021). *Türk dili ve edebiyatı öğretim programları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Günay, D. (2001). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güneş, F. (2013) Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12. 26.02.2023. <https://www.anadiliegitimi.com/tr/pub/issue/1359/16014>
- Gündüz, O. (2005). Ana dili öğretiminde anlatım sorunları ve çözümüne dair bazı öneriler. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 19-34. 29.12.2022. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikefd/issue/2773/37115>
- Güzel, A. (2006). Edebiyat eğitiminde amaçlar ve bu amaçlara yönelik yöntem teknik ve örnek uygulamalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169), 0-0. 01.02.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422343>
- Işıkoğlu, N. (2005). Eğitimde nitel araştırma. *Eurasian Journal of Educational Research*, 0(20), 158-165. 23.03.2023. https://www.researchgate.net/publication/317519350_Egitimde_nitel_arastirma
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80. https://www.academia.edu/33009261/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_B%C4%B0L%C4%B0MLERDE_N%C4%B0TEL_ARA%C5%9ETIRMA_Y%C3%96NTEMLER%C4%B0
- Kaldırım A. ve Tavşanlı Ö. F. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının metin türlerine ve metinlerin Türkçe derslerinde kullanımına ilişkin görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 48(224), 397-414. 26.02.2023. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/369249/>
- Kantemir, E. (1997). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189. 4.02.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/54983/727462>
- Koca, H. (Ed.). (2021a). *Ortaöğretim 10 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Koca, H. (Ed.). (2021b). *Ortaöğretim 12 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Maden, S. (2021). Metin türü ve yazar tercihleri bağlamında Türkçe ile Türk dili ve edebiyatı ders kitapları arasındaki ilişki. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2) , 734-764. doi: 10.33711/yyuefd.1029187
- MEB (2018). *Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi (9, 10, 11, 12. Sınıflar) öğretim programı*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=353>
- Müldür, M ve Çevik, A. (2019). Ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerilerinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 141–149. 02.02.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anemon/issue/49358/520992>
- Müldür, M. ve Şimşek, N. D. (2020). Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin ve yapılarının incelenmesi üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 843-867. 26.02.2023. <https://www.anadiliegitimi.com/tr/pub/issue/56147/723246>
- Okay, M. O. (1994). “edebiyat” maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, s. 395-397. 15.01.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/edebiyat>
- Önal, M. (2008). Edebî dil ve üslup. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 23-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33164>
- Özdemir, E. ve Binyazar, A. (1979). *Yazma sanatı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. doi: 10.33400/kuje.843306
- Soysal, M. O. (1999). *Türk dili ve edebiyatı ile Türkçe öğretmeninin el kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- Şimşek, A. (Ed.). (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi. <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/ARY101U/ebook/ARY101U-12V1S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>
- Tetik, M. ve Ova A. A. (2021). *Ortaöğretim 11 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: Gezegen Yayıncılık.
- Topbaş, S. ve Erdem, İ. (2021). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı derslerinde metin türlerinin öğretimi ile ilgili öğretmen görüşleri (Malatya ili örneği). *Tarih Okulu Dergisi*, 14(52), 1695 - 1733. doi: 10.29228/Joh.50989
- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 23.03.2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Yaman, E. ve Köstekçi, M. (1998). *Türk dili ve kompozisyon*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yazoğlu, R. (2005). Dil-kültür ilişkisi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(5), 123-143. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/55981/767869>
- Yıldırım, C. (2022). *Ortaöğretim 10 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: Düşler Yayıncılık.
- Yücel, İ., Türkyılmaz, M. ve Sağır, S. (2021a). *Ortaöğretim 9 Türk dili ve edebiyatı ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.